

6. ОСВІТЯНСЬКІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 338.436

*Проф. Л.М. Березіна, д-р екон. наук –
Полтавська державна аграрна академія*

ПІДПРИЄМНИЦТВО: ГНОСЕОЛОГІЯ ТА РОЛЬ У РОЗВИТКУ ВЗАЄМОВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ АПК

Зазначено, що ефективне функціонування АПК потребує врахування організаційних аспектів економічних відносин між усіма його суб'єктами. Підприємництво з позицій економічної теорії розглянуто як важливу складову системи господарювання. Запропоновано шляхи подальшого розвитку організаційно-економічних відносин підприємств АПК на підрунті розкриття змісту підприємництва, його соціально-економічної сутності. Підприємництво розглянуто як рушійну силу формування ефективних організаційно-економічних відносин підприємств усіх сфер агропромислового комплексу. Придлено увагу правовим основам розвитку підприємництва у сфері АПК. Акцентовано увагу на тому, що подальший розвиток підприємництва неможливий без належного ресурсного забезпечення та його ефективного господарського використання.

Ключові слова: організаційно-економічні відносини, підприємства агропромислового комплексу, підприємництво, ресурсне забезпечення, ефективність господарювання, продовольчий ринок.

Постановка проблеми. Гносеологія теоретичних підвалин забезпечення ефективних організаційно-економічних відносин підприємств АПК серед іншого має бути врахованою у їх практичній діяльності, у процесі опрацювання та реалізації стратегії щодо формування господарських зв'язків з будь-якими економічними суб'єктами національного споживчого ринку. Пошук шляхів оптимізації організаційно-економічних взаємовідносин підприємств АПК потребує розкриття змісту підприємництва, його соціально-економічної сутності та ролі у забезпеченні ефективних господарських зв'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти розвитку підприємництва досліджено у працях Е. Дж. Долана, А. Кантарбаєву, Р. Кантільної, Д.Е. Ліндсея, А. Мустафіна, Ж.-Б. Сея, Й. Шумпетера та ін. Разом з тим, нині не охоплені комплексними науковими дослідженнями і практично не висвітлені у фахових публікаціях питання гносеології підприємництва та його впливу на формування ефективних організаційно-економічних відносин підприємств АПК за умов динамічної конкуренції, саме такі аспекти дослідимо у цій роботі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нині набули гостроти питання дослідження гносеології підприємництва та його впливу на формування ефективних організаційно-економічних відносин підприємств АПК за умов динамічної конкуренції, що визначає актуальність і зумовлює вибір теми цієї роботи.

Формулювання цілей. Розглянемо гносеологічні засади підприємництва та його вплив на формування ефективних організаційно-економічних відносин підприємств АПК за умов динамічної конкуренції.

Викладення основного матеріалу. Ефективне функціонування АПК у цілому, сільського господарства зокрема та національного продовольчого ринку, їх подальший розвиток потребують урахування організаційних аспектів та певних принципів економічних відносин між усіма суб'єктами, з одного боку, та державою – з іншого.

З позицій економічної теорії важливою складовою системи господарювання є підприємництво. Принципи та закони ринку змушують усіх учасників ринкових процесів у власній господарській діяльності проявляти активність, творчість, інноваційні підходи. Як і у низці галузей національної економіки, сільськогосподарське виробництво підвладне сукупній дії таких механізмів: управління господарською діяльністю у межах окремого підприємства; формування міжгосподарських зв'язків під впливом принципів ринку; забезпечення державного регуляторного впливу.

Наслідки функціонування підприємств агропромислового комплексу значною мірою залежать від рівня їх розвитку, досконалості та адекватності організаційно-економічних відносин між ними. Діючи на ринку з метою підвищення рівня забезпечення споживачів сільськогосподарською продукцією та продуктами її перероблення, кожне з підприємств як суб'єктів АПК, керується власними економічними вигодами та комерційними інтересами. Забезпечення потреб національного споживчого ринку потребує перманентного вдосконалення організаційно-економічних відносин і взаємозв'язків підприємств АПК, оскільки учасники агропромислового виробництва забезпечують єдиний процес відтворення як продовольчих, так і низки непродовольчих товарів, виготовлених із сільськогосподарської сировини, їхні дії свідомо чи несвідомо взаємопов'язані послідовно, оскільки кожний є споживачем ресурсів, вироблених на попередній стадії відтворувального циклу, і одночасно – виробником ресурсів, призначених до споживання на наступній стадії.

З цих позицій, будь-яке господарське формування у сфері АПК розглядаємо як уособлену територію, де організація виробництва здійснюється у плановому порядку, разом з тим, залишаючись у регіональному чи загальнонаціональному просторі ринкового середовища з притаманними йому принципами.

Пошук шляхів подальшого розвитку організаційно-економічних взаємовідносин підприємств АПК зумовлює необхідність розкриття змісту підприємництва, його соціально-економічної сутності. Зазначимо, що основа ринкового господарювання базується саме на сутності підприємництва. Рівень розвитку підприємництва слугує вимірником ефективності організаційно-економічних відносин підприємств АПК, свідчить про результативність функціонування господарського механізму у кожній його структурній складовій. У світовій практиці вважається, що економічний устрій, який не вирішив проблеми створення цивілізованих форм підприємництва, не має перспектив розвитку і врешті-решт приречений [1, с. 146].

У словнику російської мови С.І. Ожегова термін "підприємець" має два значення: 1) капіталіст, який володіє підприємством; 2) заповзятлива людина, ділок [2, с. 502]. Вперше поняття "підприємництво" вжито у праці Р. Кантільною "Начерк про природу комерції", де він розглядає підприємництво у контексті

суб'єктів цього процесу. Підприємець – це суб'єкт господарювання, який покладає на себе ризик, пов'язаний з організацією нового підприємництва, чи з комерційною реалізацією нової ідеї, нового продукту чи нового виду послуг. Ж.-Б. Сей зазначав, що підприємець переміщує економічні ресурси із сфери низької продуктивності й низьких доходів у сферу вищої продуктивності та прибутковості [3, с. 106-120].

Й. Шумпетер зазначав, що підприємництво – це не рід занять, а склад розуму і властивість натури. Потрібно володіти особливою уявою, даром передбачення, постійно протистояти тиску рутини, вміти знаходити нове і використовувати його можливості. Потрібно вміти ризикувати, переборювати страх і діяти не залежно від процесів, що відбуваються, а самому ці процеси визначати [4, с. 132]. Далі Й. Шумпетер зазначав, що завзятлива, творча людина постійно шукає можливості й відкриває нові шляхи для бізнесу, забезпечуючи економічний прогрес суспільства у цілому. Тому в економічній літературі підприємця часто називають "творчим руйнівником", який руйнує існуючий стан речей, але одночасно створює нові. Це господарський суб'єкт, функцією якого є здійснення нових комбінацій діяльності, які є його активними елементами. Тут йдеться про підприємництво як про соціальне явище та індивідів, які здійснюють свої функції у різних суспільних формах.

У сучасній економічній літературі підприємництво, зазвичай, розглядають з позицій організаційно-господарського новаторства та творчості підприємців на засадах використання нових можливостей. Так, Е. Дж. Долан і Д.Е. Ліндсей сутність підприємництва визначають як процес пошуку нових можливостей, впровадження нових способів виробництва, сприйнятливості до нових перспектив, подолання існуючих обмежень. Вони розглядають підприємництво як динамічний процес, що руйнує бар'єри, сформовані існуючим рівнем знань і пропозицій чинників виробництва [4, с. 14].

Узагальнюючи визначення та тлумачення підприємництва, варто зазначити, що це не просто господарська діяльність, а тип господарської поведінки, для якої характерними є організаційно-господарське новаторство, пошук нових ефективних засобів використання ресурсів. Зауважимо, що підприємництво усі дослідники розглядають крізь призму мистецтва господарювання, економічної творчості, інноваційності поведінки, вільного прояву ініціативи, прийнятності ризику. Таким чином, підприємництво традиційно визначають як самостійну, творчу, ініціативну діяльність, пов'язану з генерацією та освоєнням інноваційних ідей, розумінням перспективних чинників розвитку, створенням нових комбінацій чинників виробництва та обігу, пошуком ефективних сфер вкладення інвестицій і способів задоволення потреб споживачів на якісно новому рівні.

Варто зазначити, що за умови ринкових відносин ефективність функціонування будь-яких підприємств АПК, формування та збереження їхньої конкурентоспроможності, стабільності господарських показників та розвитку соціальної сфери значною мірою зумовлені рівнем державного регулювання, допомоги та підтримки, що базується на ефективному менеджменті та враховує низку об'єктивних чинників – специфічність біокліматичних умов; наявність господарських ризиків у сфері функціонування будь-яких структурних утворень;

роль цінової політики, особливості кон'юнктури продовольчого ринку; специфіка формування конкурентного середовища, рівень монополізації, ефективність зв'язків з ресурсозабезпечуючими та переробними партнерами на ринку; рівень інвестиційної привабливості аграрного виробництва та особливості інвестиційної політики підприємств АПК, специфіка відтворювального процесу; тенденції та особливості формування об'єктів соціальної інфраструктури у сільській місцевості тощо.

Досліджуючи сферу функціонування підприємств АПК, варто зазначити, що підприємець у цій царині має бути не лише наділений від природи якостями організатора і провідника інноваційних ідей у господарській діяльності, але й мати потребу та інтерес до реалізації власного таланту підприємця. Саме це визначатиме його поведінку та зумовить напрям розвитку організаційно-економічних відносин підприємств АПК як носіїв низки свобод і прав щодо здійснення господарської діяльності.

Зауважимо, що реформування у сфері функціонування підприємств АПК здійснюються експериментальним шляхом, часто, як пересвідчує практика, методом спроб і помилок. Наголосимо, що реформа аграрної сфери, агропродовольчого забезпечення країни набула лише директивного характеру, а темпи, масштаби та форми змін у механізмі організаційно-економічних відносин підприємств АПК не є обґрунтованими та ефективними.

Варто наголосити на необхідності розуміння підприємництва саме у контексті вдосконалення організаційно-економічних відносин підприємств АПК, оскільки воно є системою відносин між суб'єктами з приводу особливого типу діяльності та задоволення суспільних потреб шляхом здійснення інноваційних функцій, стратегічно зорієнтованих на успіх [5, с. 40-41]. Саме підприємництво відбиває виробничі стосунки, в основі яких відносини власності є формою реалізації останніх, а їх прояв здійснюється через систему інтересів. Отже, підприємництво варто розглядати, за нашим переконанням, як рушійну силу формування ефективних організаційно-економічних відносин підприємств усіх сфер агропромислового комплексу [6].

Підприємництво розвивається у певному правовому полі, адже за наявності правового супроводу низка організаційно-господарських відносин між членами суспільства в усіх сферах агропромислового комплексу трансформується у правові відносини, з урахуванням прав і обов'язків їх носіїв. Згадані правові відносини зміцнюють і відносини власності, що забезпечує урегульованість у поділі праці, у сфері розподілу її результатів відповідно до внеску кожного члена суспільства. Це пов'язано з тим, що будь-яке суспільство внаслідок обмеженості ресурсів, відособленості інтересів окремих господарських суб'єктів та людей, що працюють на них чи є їх власниками, від інтересів суспільства вимагає режиму регулювання господарської діяльності. Варто зазначити, що сукупність правових норм і мотиваційні механізми зміцнюють вольові відносини, формуючи при цьому відповідні норми поведінки людей, ефективно впливають на розвиток підприємництва.

Беручи до уваги принцип комплексності правової мережі, варто зазначити, що для подальшого розвитку підприємництва важливим є створення право-

вої забезпеченості не лише сільського господарства як основної сфери АПК, але й інших його сфер. Йдеться про те, що низка законів та нормативно-правових актів мають регулювати взаємовідносини між підприємствами усіх сфер АПК. Зазначимо, що в Україні такі закони є певною мірою неузгодженими, страждає від цього, насамперед, сільськогосподарське виробництво. Як наслідок, програють підприємства усіх сфер АПК, виникає дисбаланс їх взаємовідносин. Так, підприємства першої сфери розглядають ринок лише для власної продукції, а суб'єкти третьої сфери не у змозі забезпечити власні потреби виробництва у повному обсязі сировиною чи готовими для споживання продуктами. Передусім, це стосується проблеми нееквівалентного обміну щодо сільського господарства, оскільки існують занадто високі ціни на засоби виробництва та низькі реалізаційні ціни на сільськогосподарську продукцію і сировину.

У конкурентному середовищі максимізувати власні економічні вигоди (у першу чергу, прибуток) від господарської діяльності можна лише за умови постійного пошуку нових, ефективніших засобів здійснення виробництва. Хто цього не робить, чи робить невдало, наражається на певні господарські негаради (аж до настання банкрутства), тобто припиняє власне існування як товаровиробник і підприємець. Отже, коли йдеться про конкурентне середовище, то всі товаровиробники за інших рівних умов, намагаються здійснювати інноваційну діяльність, проявляти творчість та ініціативу. Відмінність лише у тому, наскільки їм це вдається. Останнє, на наше переконання, значною мірою залежить від стану підприємницького середовища на мікро- і макrorівнях. Заслугує на увагу і думка про те, що у практичній площині проблема виокремлення у складі товаровиробників особливого їх прошарку – підприємців – не є принциповою. У жодній країні світу офіційна статистика такий поділ не відображає. На практиці це важко здійснити, оскільки не відомою є та межа, яка відокремлює ординарного, пересічного товаровиробника від підприємця-товаровиробника.

Подальший розвиток підприємництва неможливий без належного ресурсного забезпечення та його ефективного господарського використання. Ресурсне забезпечення підприємств АПК, і передусім виробників сільськогосподарської продукції і сировини, має охоплювати відтворення та подальший розвиток техніко-технологічної бази, комплексну механізацію та поступову автоматизацію технологічних процесів, відновлення і збереження родючості ґрунтів, програми розвитку національного машинобудування тощо. Зазначену стратегічну мету досягають шляхом формування і здійснення єдиної технічної політики, забезпечення ефективного функціонування ринків ресурсів для підприємств АПК на таких засадах: формування конкурентного середовища серед національних виробників техніко-технологічних ресурсів; забезпечення рівних економічних умов щодо взаємодії споживачів і виробників техніко-технологічних ресурсів; оптимізація кількості посередників у ланцюжку "виробник – споживач"; створення єдиної інформаційної системи та моніторингу ринку техніко-технологічних ресурсів.

Система інформаційного забезпечення підприємств АПК на цей час характеризується таким: переважно послуги інформаційних структур мають суто довідковий характер; немає єдиної інформаційної мережі, а наявні інформаційні

ресурси нерідко є недостатньо прозорими, їх доступність є проблемою як для суб'єктів АПК, так і для споживачів.

Разом з тим, створення надійного інформаційного забезпечення підприємств АПК сприятиме: отриманню будь-якими споживачами необхідної інформації про сільськогосподарську продукцію і сировину, харчові продукти; формуванню добросовісної конкуренції усіх виробників учасників каналів товаропросування продовольства; розширенню інформаційних мереж та каналів для діалогу між виробниками і споживачами продуктів харчування; проведення виробниками усіх сфер АПК аналітичних досліджень щодо кон'юнктури ринку, можливостей збуту продуктів харчування, забезпечення контролю якості; своєчасного отримання органами державного (регіонального) управління даних про стан агропродовольчого ринку; надання органам митної служби інформації про походження продуктів харчування у межах певного асортименту; формування інформаційних стандартів у процесі створення систем CALS-технологій тощо.

Отже, розглянуті гносеологічні основи дають змогу охарактеризувати підприємство як складний механізм, елементи якого постійно перебувають у динаміці; його роль полягає у тому, що він виступає визначальною ланкою у забезпеченні балансу не лише у взаємовідносинах підприємств агропромислового комплексу, але і між попитом і пропозицією на національному споживчому ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, досліджено гносеологічні основи підприємництва та його роль у вирішенні актуальної науково-практичної проблеми формування і розвитку ефективних організаційно-економічних відносин підприємств АПК, що сприятиме оптимізації продовольчого забезпечення населення та зміцненню економічної безпеки країни.

Подальші наукові розвідки щодо забезпечення ефективності господарських відносин підприємств АПК мають спиратися на дослідження ключових компетенцій у механізмах їх господарських відносин.

Література

1. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки / П.М. Макаренко. – К. : Вид-во ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – Изд. 16-ое, [перераб. и доп.]. – М. : Изд-во "Русский язык", 1984. – 797 с.
3. Кантарбаева А. Теория предпринимательства и эволюционная экономика / А. Кантарбаева, А. Мустафин // Вопросы экономики. – 1997. – № 11. – С. 106-120.
4. Долан Э.Дж. Рынок: микроэкономическая модель / Э.Дж. Долан, Д. Линдсей. – СПб. : Изд-во "Питер", 1992. – 496 с.
5. Малік М.Й. Підприємство в аграрній сфері / М.Й. Малік, Ю.О. Лупенко, Л.В. Романова та ін. / за ред. П.Т. Саблука, М.Й. Маліка. – К. : Вид-во ІАЕ, 1998. – 514 с.
6. Березіна Л.М. Організаційно-економічні аспекти формування відносин підприємств АПК : монографія / Л.М. Березіна. – Полтава : Вид-во "ІнтерГрафіка", 2012. – 280 с.

Березіна Л.М. Предпринимательство: гносеология и роль в развитии взаимоотношений субъектов АПК

Указано, что эффективное функционирование АПК требует учёта организационных аспектов экономических отношений между всеми его субъектами. Предпринимательство с позиций экономической теории рассмотрено как важная составляющая системы хозяйствования. Предложены пути дальнейшего развития организационно-экономических отношений предприятий АПК на основе раскрытия содержания предпринимательства, его социально-экономической сущности. Предпринимательство рассмотре-

но как движущая сила формирования эффективных организационно-экономических отношений предприятий всех сфер агропромышленного комплекса. Уделено внимание правовым основам развития предпринимательства в сфере АПК. Акцентировано внимание на том, что дальнейшее развитие предпринимательства невозможно без надлежащего ресурсного обеспечения и его эффективного хозяйственного использования.

Ключевые слова: организационно-экономические отношения, предпринимательство, предприятия агропромышленного комплекса, продовольственный рынок, ресурсное обеспечение, эффективность хозяйствования.

Berezina L.M. Entrepreneurship: gnoseology and the role in the development of economic relations of agricultural enterprises

The article states that the effective functioning of agro-industrial complex requires the consideration of organizational aspects of economic relations between all its subjects. Entrepreneurship from the standpoint of economic theory is considered as an important component of economic system. The ways of further development of organizational and economic relations of agricultural enterprises on the basis of disclosure of the contents of entrepreneurship, its socio-economic nature are offered. Entrepreneurship is considered as the driving force of the formation of effective organizational and economic relations between enterprises of all sectors of agriculture. Attention is paid to the legal bases of entrepreneurship development in the agricultural sphere. Emphasized that the further entrepreneurship development is impossible without adequate resource ensure and its effective economic use.

Keywords: organizational and economic relations, agricultural enterprises, entrepreneurship, resource ensuring, economic efficiency, food market.

УДК 336.113:342.4

*Проф. Б.А. Карпінський, канд. екон. наук –
Львівська державна фінансова академія*

ПОДАТКОВА ДОМІНАНТА ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПАТРІОТИЗМУ НАЦІЇ У КОНСТИТУЦІЙНО-ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Синтезовано сутність державотворчого патріотизму з позиції податкової домінанти. Проведено порівняльний розріз конституцій у частині виборчого процесу стосовно вимог до претендентів на пост глави держави. Вперше виділено фундаментальну вимогу щодо сплати податку кандидатом на цей пост у рідній державі, чим забезпечується об'єктивність його власної позиції в державотворенні. Обґрунтовано потребу доповнення та введення в конституцію цієї вимоги як ефективної ознаки державотворчої позиції претендента.

Ключові слова: державотворчий патріотизм нації, конституційно-виборчий процес, фінансове забезпечення, фінансові ресурси, податки, президент, платники податків.

Вступ. Можливості та темпи державотворчого становлення в кожній країні значною мірою визначаються та пов'язані з фінансовими ресурсами, які його супроводжують. Особливе місце в ньому відводиться конституційним засадам щодо стратегії формування і фінансування розвитку держави через податкову домінанту. Ці правничі засади дають змогу створювати цивілізований конституційний простір у системі залучення платників податків до виконання свого громадянського обов'язку.

Саме платники податків внаслідок їхнього цілеспрямованого залучення в конституційне середовище стають дієвим джерелом нарощування фінансових поступлень на різних рівнях, забезпечуючи тим реалізацію соціально-економічних напрямів розвитку як властиво конкретної території, так і благополуччя її населення [1].

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження проблем становлення системи державотворення в контексті конституційного забезпечення пов'язане з працями таких відомих вітчизняних вчених-правників, як: А. Георгіца, В. Гергелійник, Р. Калюжний, М. Кельман, З. Лунь, О. Мироненко, В. Погорілко, П. Стецюк, М. Тесленко, Ю. Фрицький, Т. Цимбалістий, В. Шаповал, Ю. Шемшученко. Серед зарубіжних вчених, які проводили дослідження за цією проблематикою, треба виокремити: Г. Арутюнян, Г. Каркассон, Ж. Робер, Д. Сарторі, Б. Сіган, Л. Пегораро, Д. Волдрон.

Закономірно, що ця тематика безпосередньо пов'язана з фінансовими аспектами, а ним приділено увагу в працях як зарубіжних вчених: Н. Горського, Н. Кашина, А. Коломійця, А. Мельника, О. Паскачова, так і українських: М. Азарова, В. Гесця, Т. Єфименко, С. Каламбет, В. Копилова, С. Онишко, Л. Тарангул, Ф. Ярошенка [2-12].

Науковцями визначено, що пріоритетне місце в діалемі наповнення державного та місцевих бюджетів відводиться конституційним засадам, які загалом мають створювати законодавчу основу для фінансового забезпечення стратегії і цілей розвитку держави. Водночас, ці засади безпосередньо пов'язані з забезпеченням конституційного підґрунтя для активізації становлення ринкового середовища. Однак, на думку автора, незважаючи на багаторічну епопею конституційного процесу як у світі, так і в Україні, фінансові наголоси в її конституційних положеннях з позиції державотворення, зокрема в активізації вимог до державних чільників вищого рівня, цілеспрямовано не ставились, що призводить і нині до певних декларативних зміщень та фінансових колізій навіть у державах із відомими конституційно-ринковими традиціями.

Доцільно також зазначити, що окремі наголоси конституційних статей у виборчому процесі потребують доповнення та змін, виходячи вже із сучасних реалій розвитку державотворення та й того, що раніше вони з тих чи інших причин не потрапляли в поле зору наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Один із таких фундаментальних напрямів, який ще потребує зваженого аналізу, стосується особливостей прояву, а з цим і формування державотворчого патріотизму нації, та вироблення сучасної методології його оцінювання на основі об'єктивних кількісних показників, включаючи аспекти й задіявання означених підходів вже на рівні конституційно-виборчого процесу.

Постановка завдання. Виходячи з теоретичної, практичної та наукової актуальності цієї теми, поставлено **мету:** виділити місце державотворчого патріотизму нації в конституційно-виборчому процесі та системі виборів президента, а отже, можливості його активізації з метою оптимізації фінансового забезпечення соціального розвитку держави. Означене окреслило **завдання:** розгляд підходів щодо оцінювання окремих аспектів державотворчого патріотизму нації, проведення аналізу вимог до кандидатів на пост глави держави у виборчому процесі; вироблення пропозицій щодо вдосконалення конституційних положень у системі виборів президента в частині податкової домінанти.

Виклад основного матеріалу. Конституційно-виборчий процес та особливості прояву державотворчого патріотизму нації. За своїм змістом